

Hadis İlminde Ziyâdetü's-Sikanın Mutlak Kabulü: Hatîb el-Bağdâdî ve Mütেকaddim Muhaddislerin Yaklaşımı

 ABDULLAH RECEP KOYUNCU ^a

Öz: Bu çalışma, hadis usûlünde ziyâdetü's-sika olarak adlandırılan ve sika bir râvinin diğer sika râvilerin nakletmediği bir ziyadeyi rivayet etmesi durumunda ortaya çıkan tearuzda, söz konusu ziyadenin mutlak şekilde kabul edilmesi anlayışını incelemektedir. Araştırmanın temel amacı, sika râvinin ziyadesinin her durumda kabul edilmesi gerektiği yönündeki yaklaşımın mütেকaddim muhaddislerin rivayet tenkidi uygulamalarındaki karşılığını ve bu anlayışın hadis usûlü literatüründeki tarihî oluşumunu tespit etmektir. Bu çerçevede öncelikle ziyâdetü's-sikanın mahiyeti ve kapsamı ortaya konulmuş, ardından Hatîb el-Bağdâdî'nin sika râvinin ziyadesinin mutlak olarak kabul edilmesi gerektiği yönündeki görüşü ve bu görüşü muhaddisler ile fakihlerin çoğunluğuna nispet etmesi incelenmiştir. Araştırma sonucunda, mütেকaddim muhaddislerin sika râvinin diğer sika râvilere muhalif olarak naklettiği ziyadeyi her durumda kabul etmelerini gerektiren küllî ve mutlak bir kaide benimsemedikleri tespit edilmiştir. Buna göre mütেকaddim muhaddisler, yeterli karinelerin bulunması hâlinde sika râvinin ziyadesini kabul etmiş, ancak ziyadenin yalnızca râvinin sika oluşundan hareketle mutlak biçimde kabul edilmesini benimsememişlerdir. Çalışmada ayrıca, ziyâdetü's-sikanın mutlak kabulü anlayışının mütেকaddim muhaddislerin uygulamalarından doğrudan ortaya çıkmadığı; aksine bu yaklaşımın özellikle Hatîb el-Bağdâdî ile birlikte sistematik bir kaide hâline geldiği, fıkıh ve fıkıh usûlü literatüründeki ziyâde anlayışıyla ilişkili olarak hadis usûlünde belirginleştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ziyâdetü's-sika, tearuz, Hatîb el-Bağdâdî, Nevevî, hadis tenkidi.

^a Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü
arecep.koyuncu@mail.com

The Absolute Acceptance of Ziyādat al-Thiqah: al-Khaṭīb al-Baghdādī's View and the Practice of the Mutaqaddimūn

Abstract: This study examines the principle of the absolute acceptance of ziyādat al-thiqah, a concept in hadith methodology referring to the addition transmitted by a trustworthy narrator (thiqah) that is not reported by other trustworthy narrators, in cases where conflicting narrations arise. The primary objective of the study is to determine how the approach that additions transmitted by trustworthy narrators must be accepted in all circumstances is reflected in the hadith criticism practices of the early hadith scholars (mutaqaddimūn), and to trace the historical development of this approach within the literature of hadith methodology. Within this framework, the study first examines the nature and scope of ziyādat al-thiqah, followed by an analysis of al-Khaṭīb al-Baghdādī's position that additions transmitted by trustworthy narrators must be accepted absolutely, as well as his attribution of this position to the majority of hadith scholars and jurists. The study concludes that the early hadith scholars did not adopt a universal and absolute principle requiring the acceptance in all circumstances of an addition transmitted by a trustworthy narrator in contradiction to other trustworthy narrators. Rather, when evaluating discrepancies between narrations, they considered various contextual indicators (qarā'in) collectively, including the narrators' memorization, precision, and probity; the degree of proximity between narrators and their teachers; the multiplicity of transmission routes; whether narrations had been received in different gatherings or within the same gathering; and other corroborating factors. The study further concludes that the principle of the absolute acceptance of ziyādat al-thiqah did not emerge directly from the practices of the early hadith scholars. Rather, this approach was particularly systematized as a theoretical principle by al-Khaṭīb al-Baghdādī and became more pronounced in hadith methodology in connection with the concept of ziyāda in the literature of jurisprudence and legal theory..

Keywords: Ziyādat al-thiqah, conflict (ta'arud), al-Khaṭīb al-Baghdādī, al-

Nawawî, hadith criticism.

Giriş

Hadislerde zâhiren sahih görünen ancak bünyesinde gizli bir kusur barındıran rivayetleri konu edinen ilim, *ilelü'l-hadîs* ilmidir. Hadis tenkidinin en ince ve müşkil meselelerini ihtiva eden bu ilmin temel meselelerinden biri, vasl-irsâl ve ref'-vakf tearuzu gibi durumlarda hangi rivayetin mahfûz olduğunun tespit edilmesidir. Nitekim bazı durumlarda doğru rivayetin vaslın aksine mürsel senedle veya ref'in aksine mevkuf tarikle nakledildiği tespit edilebilmektedir. Buna karşılık bazı durumlarda ise senedi daha kâmil olan mevsûl veya merfû rivayetlerin, ziyâdetü's-sika kaidesi çerçevesinde doğru kabul edildiği görülmektedir.

İlel ilminde mütehasşis muhaddislerin uygulamalarına göre bu tür durumlarda hükme varılması, rivayetler hakkındaki karinelerin değerlendirilmesine bağlıdır. Buna göre aynı hadise ilişkin farklı rivayetler arasında ortaya çıkan tearuzlarda hangi rivayetin doğru kabul edileceği veya her iki rivayetin birlikte sahih ya da hatalı sayılıp sayılmayacağı, muhaddislerin sahip olduğu karineler doğrultusunda belirlenmiştir. Dolayısıyla bir rivayetteki sened veya metin unsurunun diğer rivayette bulunmaması, tek başına söz konusu unsurun ziyâde kabul edilmesini ve rivayetin muhaddislerce tercih edilmesini gerektirmemektedir.

Ziyâdetü's-sika, sika bir râvinin diğer sika râvilerin zikretmediği ve hadisin aslından olduğu kabul edilen bir ziyadeyi rivayet etmesi şeklinde tanımlanmaktadır.¹ Söz konusu ziyade, bazen senedde vakfın ref' edilmesi veya irsâlin vasledilmesi gibi durumlarda ortaya çıkmakta, bazen de rivayetin metninde meydana gelmektedir. Ancak muhaddislerin bir rivayetteki fazlalığı ziyâdetü's-sika kapsamında değerlendirmeleri, bu fazlalığın râvinin kendi ictihadı veya tasarrufu neticesinde ortaya çıktığı anlamına gelmemektedir. Aksine râvinin, çeşitli sebeplerle diğer râvilerin nakletmediği, fakat hadisin aslından olduğu kabul edilen bir unsuru nakletmiş olması söz konusudur.

¹ Salih Karacabey, "Ziyâdetü's-Sika", *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 2013), 44/486.

Bu noktada, rivayetin bütün tariklerinin sika râvilerden oluştuğu bir hadiste tarikler arasında bir ziyade veya noksanlık bulunması hâlinde nasıl hüküm verileceği meselesi önem kazanmaktadır. Örneğin aynı hadisin bir tarîki merfû, diğer bir tarîki ise mevkuf olarak nakledilmişse, yalnızca merfû rivayetin râvileri sika olduğu için bu rivayetin ziyâdetü's-sika kapsamında tercih edilmesi mümkün müdür? Münekkit muhaddislerin uygulamalarında bu soruya, her durumda geçerli olacak genel bir kaideyle cevap verilmediği görülmektedir. Nitekim mütekaddim dönem muhaddisleri, bu tür ihtilafları genel bir prensip çerçevesinde çözmek yerine her bir rivayeti kendi tarik ve karineleri içerisinde değerlendirmiş ve ulaştıkları sonuçları bu değerlendirmeler doğrultusunda ortaya koymuşlardır.

Hadislerin rivayet döneminin sona ermesi ve rivayetlerin büyük ölçüde hadis kitaplarında senedleriyle birlikte tedvin edilmesinin ardından hadis ıstılahları giderek belirginleşmeye başlamıştır. Hicrî V. yüzyıldan itibaren hadis ıstılahlarına ilişkin sınırların daha belirgin hâle getirildiği ve önceki dönemde uygulama düzeyinde bulunan bazı meselelerin teorik ve metodolojik bir çerçeveye kavuşturulduğu görülmektedir.

Bu süreçte Hicrî V. yüzyıl hadis usûlü âlimlerinden Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), ziyâdetü's-sika ıstılahının sınırlarını belirlemiş ve sika râviler arasında meydana gelen tearuzlarda ziyade unsuru taşıyan rivayetin kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hatîb el-Bağdâdî bununla da yetinmemiş ve muhaddisler ile fakihlerin büyük çoğunluğunun da bu görüşte olduğunu belirtmiştir.² Böylece önceki dönem muhaddislerinin münferit rivayetler üzerinden gerçekleştirdikleri değerlendirmeler, Hatîb el-Bağdâdî tarafından genel bir kaide şeklinde ifade edilmiştir.

Hatîb el-Bağdâdî'nin ziyâdetü's-sika meselesini sistematik bir kurala dönüştürmesi, kendisinden sonraki hadis usûlü âlimlerini de etkilemiş ve bu prensip sonraki dönem eserlerinde Hatîb'e nispet

² Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb el-Bağdadi, *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye*, thk. Ebu Abdullah es-Sûrkîyy - İbrahim Hamdi el-Medenî (Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 424.

edilerek aktarılmıştır. Bu âlimlerden biri Nevevî'dir. Nitekim Nevevî'nin *Sahîh-i Müslim* üzerine kaleme aldığı şerhte, Dârekutnî tarafından yöneltilen tenkitleri değerlendirirken ziyâdetü's-sika prensibine sıkça başvurduğu görülmektedir. Nevevî'nin, söz konusu tenkitlerin önemli bir kısmını bu prensip çerçevesinde değerlendirdiği ve bazılarını bu prensibe dayanarak reddettiği anlaşılmaktadır.

Bu çalışma, Hatîb el-Bağdâdî'nin ortaya koyduğu ve muhaddislerin büyük çoğunluğuna nispet ettiği "ziyâdetü's-sikanın mutlak olarak kabul edilmesi" görüşünün, hicrî II ve III. asır hadis âlimleri nezdindeki karşılığını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede erken dönem muhaddislerinin, Hatîb'in iddiası yönünde bir açıklama veya uygulaması olup olmadığı araştırılacaktır. Böylece Hatîb el-Bağdâdî tarafından genel bir kaide şeklinde ortaya konulan bu yaklaşımın erken dönem muhaddislerinin uygulamalarında mevcut olup olmadığı belirlenecektir.

Araştırmanın ikinci aşamasında ise "ziyâdetü's-sikanın mutlak olarak kabul edilmesi" görüşünün kendisi analiz edilecektir. Bu doğrultuda, söz konusu görüşün hadis usûlü literatürüne hangi süreçte ve hangi âlimler vasıtasıyla dâhil olduğu, Hatîb el-Bağdâdî'nin bu görüşü hangi temellere dayandığı ve kendisinden sonra kimler tarafından bu görüşün benimsendiği ortaya konulacaktır. Çalışmada fakihlerin konuya ilişkin teorik değerlendirmelerinden ziyade muhaddislerin uygulama ve görüşleri esas alınacaktır.

Ziyâdetü's-sika hakkında çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Türkiye'de konuya dair yapılan çalışmaların başında Yusuf Suiçmez tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi gelmektedir. Suiçmez bu çalışmasında ziyâdelerin sebepleri ve çeşitleri, tespiti ve hükmü ile sika râvilerin ziyâdelerinin hadis ilmine etkilerini ele almıştır. Konuya dair kapsamlı çalışmalardan biri olan bu çalışmada, ziyâdetü's-sikanın mutlak kabulü meselesi müstakil olarak incelenmemiştir.³ Suiçmez'in söz konusu tezinden hareketle

³ Yusuf Suiçmez, *Sikanın Ziyadesi (Ziyâdetü's-Sika)* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998).

hazırladığı bir makalesi de bulunmaktadır.⁴

Konuyla ilgili bir diğer çalışma Salih Karacabey tarafından yapılmıştır. Karacabey, hadis ilmindeki ziyâde meselesini farklı yönleriyle ele almış ve sika râvinin ziyâdesinin sahih kabul edildiği durumları müstakil bir başlık altında incelemiştir. Bununla birlikte ziyâdetü's-sikanın mutlak kabulü görüşünü müstakil bir mesele olarak değerlendirmemiştir.⁵ Ayrıca Karacabey'in DİA'da yayımlanan "Ziyâdetü's-Sika" maddesi de bulunmaktadır.⁶

Bu çalışmada ise ziyâdetü's-sikanın mutlak kabulü meselesi müstakil olarak ele alınacak; söz konusu yaklaşımın dayanakları ve sonraki dönemlerdeki seyri takip edilecektir. Bu doğrultuda, yaklaşımın tarihî arka planı incelenerek söz konusu görüşü ilk defa ortaya koyan veya sistemleştiren otoritenin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Arap coğrafyasında⁷ konuyla ilgili temel müracaat çalışmalarından biri Hamza Melibârî tarafından hazırlanmıştır. Melibârî, "Ziyâdetü's-Sika fî Kütübi Mustalahi'l-Hadîs: Mukaddimetü İbnü's-Salâh ve mâ Ba'dehâ: Dirâse Nakdiyye" başlıklı çalışmasının merkezine İbnü's-Salâh'ın ziyâdetü's-sika meselesine ilişkin yaklaşımını yerleştirmiştir.⁸ Söz konusu çalışma mevcut araştırma açısından önemli bir kaynak niteliğinde olmakla birlikte, mevcut araştırma Melibârî'nin genel metodolojik çerçevesinden farklı olarak ziyâdetü's-sikanın "mutlak kabulü" yaklaşımının tarihî arka planına odaklanmaktadır. Bu çerçevede araştırmada, söz konusu görüşün

⁴ Yusuf Suiçmez, "Ziyâdetü's-Sikât", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 11/1 (2013), 113-140.

⁵ Salih Karacabey, "Farklı Açılardan Hadiste Ziyâde Meselesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2003), 105-134.

⁶ Karacabey, "Ziyâdetü's-Sika".

⁷ Aslında ziyâdetü's-sika konusunda çok sayıda çalışmanın bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte söz konusu çalışmaların ağırlıklı olarak ziyâdetü's-sikanın tanımı, türleri, ortaya çıkış sebepleri ve hükmü gibi hususlar üzerinde yoğunlaştığı, ziyâdetü's-sikanın mutlak olarak kabul edilmesi görüşünün tarihî arka planı ve erken dönem muhaddislerinin bu konudaki uygulamalarının ise çalışmamızın odağındaki şekilde müstakil olarak ele alınmadığı anlaşılmaktadır.

⁸ Hamza b. Abdullah Melibârî, "Ziyâdetü's-sika fî kütübi mustalahi'l-hadîs: Mukaddimetü İbnü's-Salâh ve mâ ba'dehâ: Dirâse nakdiyye", *Mecelletü's-Şerîa ve'd-dirâsâtü'l-İslâmiyye* 17/50 (2002), 71-114.

ilk defa kim tarafından ortaya konulduğu veya sistemleştirildiği tespit edilmeye çalışılacaktır.

Konuyla ilişkili bir diğer çalışma Muhammed b. Avaz el-Habbâs tarafından kaleme alınmıştır. Habbâs, “Ziyâdetü’s-Sika ‘inde’l-Muhaddisîn beyne’l-Mütekaddimîn ve’l-Müteahhirîn” başlıklı çalışmasında ziyâdetü’s-sika kavramını mütekaddimûn ve müteahhirûn arasındaki genel metodolojik farklılıklar çerçevesinde ele almıştır. Buna karşılık mevcut çalışma, ziyâdetü’s-sikanın “mutlak kabulü” yaklaşımına odaklanmakta ve bu görüşün tarihî süreç içerisinde ilk defa kim tarafından ortaya konulduğunu veya sistemleştirildiğini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla araştırmanın temel amacı, söz konusu yaklaşımın menşeyini ortaya koymaktır.⁹

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi esas alınmıştır. Araştırmanın temel kaynaklarını ziyâdetü’s-sika meselesini ele alan hadis usûlü eserleri ile mütekaddim muhaddislerin rivayetlere ilişkin değerlendirmeleri oluşturmaktadır. Öncelikle ziyâdetü’s-sikanın mutlak olarak kabul edilmesi görüşünün kaynaklardaki izleri takip edilmiş, ardından bu görüş âlimlerin değerlendirmeleri ve mütekaddim dönem muhaddislerinin uygulamaları üzerinden analitik ve mukayeseli olarak incelenmiştir.

1. Ziyâdetü’s-Sika’nın Mahiyeti ve Kapsamı

Sika bir râvinin aynı hadisi, diğer rivayet arkadaşlarından farklı olarak ilave bir unsurla nakletmesi hadis usûlünde “ziyâdetü’s-sika” olarak adlandırılmaktadır.¹⁰ Daha kapsamlı bir çerçevede bu kavram, güvenilir râvilerin sened veya metinlerde yer alan ve herhangi bir açık ya da gizli illet taşımayan nisbî fazlalıkları şeklinde tanımlanabilir.¹¹ Bu tanım dikkatle incelendiğinde üç temel unsur öne çıkmaktadır. İlk olarak söz konusu ziyadenin güvenilir râvilerden sadır olması gerekir. Zira zabt ve adâlet yönünden problemlili

⁹ Muhammed b. Avaz el-Habbâs, “Ziyâdetü’s-sika ‘inde’l-muhaddisîn beyne’l-mütekaddimîn ve’l-müteahhirîn”, *Havliyyetü Külliyyeti’l-Muallimîn fî Ebâ* 12 (2008), 117-146.

¹⁰ Aydınlı, Hadis İstılahları Sözlüğü, 339; Salih Karacabey, “Ziyâdetü’s-Sika”, DİA (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 2013), XLIV/486.

¹¹ Suiçmez, “Ziyâdetü’s-Sikât”, 116.

râvilerin naklettikleri fazlalıklar bu kapsamda değerlendirilmez. İkinci olarak ziyadenin illetli olmaması şarttır. Buna göre sened in-kitâi, kuvvetli rivayetlere muhalefet veya benzeri sebeplerle zayıf kabul edilen ilaveler ziyâdetü's-sika kapsamında ele alınmaz. Üçüncü olarak ise bu ziyadenin diğer rivayetlerden farklılık arz etmesi gerekir. Ancak bu farklılık, hadis aslını bozacak veya mevcut rivayetlerin eksik olduğunu gösterecek mahiyette olmamalıdır. Dolayısıyla burada söz konusu olan husus, sika bir râvinin rivayete hadis aslından kabul edilen ilave bir bilgiyi tek başına nakletmesidir.¹²

Bu yönüyle ziyâdetü's-sika, hadis ilminde kabul görmeyen ziyade türlerinden ayrılmaktadır. Nitekim münker, müdrec veya mezîd fî muttasıl'l-esânîd gibi rivayet türlerinde yer alan ilaveler merdûd kabul edilirken ziyâdetü's-sika güvenilir râvinin makbul kabul edilen ziyadesini ifade etmektedir.¹³ Bununla birlikte rivayette yer alan ilavenin râvinin şahsî tasarrufundan kaynaklandığının anlaşılması hâlinde bu durum ziyâdetü's-sika değil müdrec kapsamında değerlendirilir.¹⁴

Ziyâdetü's-sika, hadis in isnad veya metninde yer alabilir. Örneğin, bir rivayette senedin merfû, diğer bir rivayette mevkûf gelmesi, seneddeki bir ziyâdeye işaret etmektedir. Bu durumda, bazı hadis âlimleri mevkûf rivayetin merfûa tercih edilmesi gerektiğini ifade etse de, hâfızası güçlü ve güvenilir râvilerin rivayet ettikleri merfû tarikin mevkûfa tercih edilmesi gerektiği yönünde yaygın bir kabul vardır; zira merfû râvisi güvenilir olup, diğer râvilerin bilmediği bir bilgiye sahip olabilir.¹⁵

Burada dikkat edilmesi gereken ziyadeyi yapan kimsenin sika, bu sika ravinin hadise yapmış olduğu ilave de rivayetin aslından olduğunu destekleyecek güçlü karinelerin olması gerekir. Aksi

¹² Suiçmez, "Ziyâdetü's-Sikât", 116.

¹³ Karacabey, "Ziyâdetü's-Sika", DİA, XLIV/486.

¹⁴ Hamza Abdullah Melîbarî, *Ziyâdetü's-sikâti fî kütübi mustalahi'l-hadîs (Dirâsetün Mevdûiyyetün Nakdiyyetün)* (Mülteka Ehli'l-hadîs, 1425), 18; Suiçmez, "Ziyâdetü's-Sikât", 122.

¹⁵ Hatîb el-Bağdadi, *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye*, 411.

takdirde hadise yapılan ziyade râvinin kendi tasarrufu neticesinde bir ziyade olduğu tespit edilmesi durumunda ilave ziyâdetü's-sika olarak değil müdrec olarak değerlendirilir.¹⁶

Bu başlıkta çerçevesi çizildiği üzere ziyâdetü's-sika, hadisın aslında bulunan bir unsurun diğer râviler tarafından herhangi bir sebeple rivayet edilmemesine karşılık, sika râvinin söz konusu unsuru nakletmesi durumunda bu ziyadenin hadisın aslından kabul edilmesi ve ziyadeyi ihtiva eden rivayetin sahih sayılması esasına dayanmaktadır. Ancak burada üzerinde durulması gereken husus, muhaddislerin her türlü tearuz durumunda sika bir râvinin diğer sika râvilere muhalif olarak naklettiği ziyadeyi mutlak surette kabul edip etmedikleridir. Nitekim bazı muhaddis ve hadis usûlü âlimlerinin ziyâdetü's-sikanın mutlak olarak kabul edilmesi yönünde görüş beyan ettikleri görülmektedir. Takip eden başlıkta söz konusu yaklaşım ele alınacaktır.

2. Ziyâdetü's-Sikanın Mutlak Kabulü Görüşünün Teşekkülü ve Temellendirilmesi

Muhaddisler arasında ziyâdetü's-sikanın mutlak olarak kabul edilmesi gerektiği yönündeki görüşün ilk defa İbn Hibbân (ö. 354/965) ve Hâkim en-Neysâbü'rî (ö. 405/1014) tarafından dile getirildiği ifade edilmiştir.¹⁷ Bununla birlikte her iki âlimin eserlerinde bu görüşü açık ve sarîh biçimde ortaya koyan bir ifadeye rastlanmamaktadır. Bu hususta en açık ve sistematik ifadeler ise Hatîb el-Bağdâdî'ye (ö. 463/1071) aittir.

Hatîb el-Bağdâdî'ye göre adâlet ve zabt sahibi sika bir râvinin rivayet ettiği ziyade, esas itibarıyla kabul edilmeli ve bu rivayetle amel edilmelidir. Hatîb, bu hususta ziyadenin yeni bir şer'î hüküm getirmesi, mevcut bir hükmü değiştirmesi veya diğer rivayetlerde bulunmaması arasında herhangi bir ayırım gözetmemektedir. Aynı şekilde o, bir râvinin aynı hadisi kimi zaman ziyadesiz, kimi zaman

¹⁶ Suiçmez, "Ziyâdâtü's-Sikât", 122.

¹⁷ Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket alâ kitâbi ibni's-Salâh*, thk. Rabi' b. Hâdî Umeyr el-Medhalî (Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmiyyi bi'l-Câmiati'l-İslamiyye, 1984), 2/687; el-Habbâs, "Ziyâdetü's-sika 'inde'l-muhaddisîn beyne'l-mütekaddimîn ve'l-müteahhirîn", 127-128.

ziyadeli rivayet etmesi ile diğer râvilerin söz konusu ziyadeyi hiç nakletmemesi arasında da hüküm bakımından bir farklılık görme-
mektedir. Ona göre bu hususta belirleyici olan, ziyadeyi nakleden
râvinin sika olmasıdır. Buna göre sika bir râvinin naklettiği ziyade,
aksini gerektiren bir delil bulunmadığı sürece kabul edilmelidir.¹⁸

Hatîb el-Bağdâdî, görüşünü temellendirirken öncelikle hadis
usûlünde kabul edilen genel bir prensibe dayanmaktadır. Buna göre
güvenilir bir râvinin, diğer râvilerin rivayet etmediği müstakil bir
hadisi tek başına rivayet etmesi nasıl kabul ediliyorsa, hadisin ihtiva
ettiği bir ziyadeyi tek başına rivayet etmesi de aynı şekilde kabul
edilmelidir. Zira diğer râvilerin söz konusu ziyadeyi rivayet etme-
meleri, onların bu ziyadeyi işitmemiş, unutmuş veya rivayetin ta-
mamına vâkıf olamamış olmalarından kaynaklanabilir. Dolayısıyla
diğer râvilerin ziyadeyi nakletmemiş olması, ziyadeyi rivayet eden
râvinin hata ettiğini zorunlu olarak göstermez.¹⁹

Hatîb el-Bağdâdî'ye kendi döneminde yöneltilen temel itiraz-
lardan biri, aynı hadis meclisinde bulunan çok sayıda râvinin ortak
bir lafzı unutmasının uzak bir ihtimal olduğu ve bu sebeple diğer
râvilerden ayrılarak söz konusu lafzı nakleden râvinin hata etmiş
kabul edilmesi gerektiği yönündedir. Hatîb el-Bağdâdî bu itiraza çe-
şitli ihtimaller üzerinden cevap vermektedir. Ona göre râvi aynı ha-
disi farklı zamanlarda rivayet etmiş ve söz konusu ziyade bu riva-
yetlerin yalnızca bir kısmında yer almış olabilir. Ayrıca râvinin ha-
disi bir mecliste tam olarak, başka bir mecliste ise ihtisar ederek ri-
vayet etmiş olması da mümkündür. Bunun yanı sıra râvinin ziya-
deyi sehven terk etmiş olması da ihtimal dâhilindedir. Yine hadis
meclisine sonradan katılan bir râvinin, rivayetin baş kısmında yer
alan ziyadeyi işitmemiş olması mümkündür. Buna göre diğer râvi-
lerin ziyadeyi nakletmemiş olmaları, tek başına ziyadeyi nakleden
râvinin hata ettiğini göstermemektedir.²⁰

Hatîb el-Bağdâdî ayrıca hadis meclislerinde râvilerin

¹⁸ Hatîb el-Bağdadi, *el-Kifaye fi 'ilmi'r-rivâye*, 424-425.

¹⁹ Hatîb el-Bağdadi, *el-Kifaye fi 'ilmi'r-rivâye*, 425.

²⁰ Hatîb el-Bağdadi, *el-Kifaye fi 'ilmi'r-rivâye*, 425-426.

dikkatlerinin dağılması, uyuklamaları, meclisten erken ayrılmaları veya bazı lafızları tam olarak ezberleyememeleri gibi durumların tabîi olarak meydana gelebileceğini ifade etmektedir. Bu sebeple bir veya birkaç râvinin söz konusu ziyadeyi rivayet etmemesi, tek başına ziyadenin hatalı olduğunu göstermemektedir. Ona göre güvenilebilir râvi “Ben bu lafzı işittim ve ezberledim” derken, diğer râvilerin “Biz bunu işitmedik” demeleri, ziyadeyi nakleden râvinin rivayetini tekzip anlamına gelmemekte, yalnızca onların söz konusu lafza ilişkin bilgilerinin bulunmadığını göstermektedir. Nitekim bir grup râvinin bir hususu bilmemesi, başka bir râvinin onu bilmesine ve rivayet etmesine engel teşkil etmemektedir.²¹

Sonuç olarak Hatîb el-Bağdâdî’ye göre sika râvinin rivayet ettiği ziyade, aksini gerektiren bir delil bulunmadığı sürece kabul edilmelidir. Bu yaklaşımda ziyadeyi nakleden sika râvinin hata etmiş olma ihtimali esas itibarıyla dikkate alınmazken, aynı rivayeti ziyadesiz olarak nakleden sika râvilerin çeşitli sebeplerle rivayeti eksik nakletmiş olabilecekleri kabul edilmektedir. Böylece Hatîb el-Bağdâdî, ziyâdetü’s-sikanın mutlak olarak kabul edilmesi yönündeki görüşünü açık ve sistematik biçimde ortaya koymuştur. Ayrıca bu görüşün muhaddislerin ve fakihlerin büyük çoğunluğu tarafından benimsendiğini ifade etmiştir.

Ziyâdetü’s-sikanın mutlak olarak kabul edilmesi görüşünün muhaddislere nispet edilmesinin Hatîb el-Bağdâdî ile belirginlik kazanmasının ardından, onun ortaya koyduğu prensibi yine Hatîb’e nispet ederek benimseyen âlimler de olmuştur.²² Hatîb el-Bağdâdî’den sonra Nevevî (ö. 676/1277), Hatîb’in görüşünü esas alarak onun ortaya koyduğu kaideyi aynen zikretmiştir.

Nevevî’ye göre bu hususta sahih olan görüş, sika râviler

²¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ‘ilmi’r-rivâye*, 426-427.

²² Hatîb el-Bağdâdî’den nakledilen bu görüş, İbnü’s-Salâh tarafından da eserinde aktarılmış ve üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte İbnü’s-Salâh, Hatîb’in görüşünü nakletmekle yetinmiş, bu görüşe ilişkin açık bir değerlendirmede bulunmamıştır. Dolayısıyla onun Hatîb el-Bağdâdî’nin ziyâdetü’s-sikanın mutlak olarak kabul edilmesi yönündeki görüşünü benimsediğini veya bu görüşe katılmadığını gösteren açık bir ifadesi bulunmamaktadır. Bakınız. Osman b. Abdurrahman İbnü’s-Salâh, *Ma’rifetu envâi ulûmi’l-hadîs*, thk. Nureddin İtr (Suriye: Daru’l-Fikr, 1986), 71, 85-86.

arasında vakf-ref' veya vasl-irsâl gibi bir tearuzun bulunması hâlinde hadisi mevsûl yahut merfû olarak rivayet eden râvinin rivayetinin tercih edilmesidir. Bu hususta muhalif rivayeti nakleden râvilerin râvi bakımından denk olmaları veya sayıca daha fazla bulunmaları hükmü değiştirmez. Zira Nevevî'ye göre bu tür bir farklılık, esas itibarıyla "ziyâdetü's-sika" kapsamında değerlendirilmekte ve güvenilir râvinin rivayetinde ortaya koyduğu ziyadenin kabul edilmesi gerekmektedir.²³ Nevevî'nin bu yaklaşımının temelinde, hadisi muttasıl veya merfû şekilde kâmil bir isnadla nakleden râvinin, hadisi nâkis isnadla nakleden diğer râvi veya râvilerin muttali olmadığı ek bir bilgiye sahip olabileceği düşüncesi bulunmaktadır. Buna göre söz konusu râvi, diğer râvilerin bilmediği veya nakletmediği, hadisın aslından olan bir ziyadeyi rivayet etmiş olabilir.

24

Nevevî, muhaddisler ile fakihlerin büyük çoğunluğunun da bu görüşte olduğunu ifade ederek Hatîb el-Bağdâdî'nin bu meselede ortaya koyduğu yaklaşımı benimsediğini açıkça ortaya koymaktadır.²⁵ Nevevî ayrıca söz konusu "cumhûru'l-muhaddisîn" ile kimleri kastettiğine dair bir işarete bulunmaktadır. Buna göre bu grup, Buhârî ve Müslim gibi hadis ilminde önde gelen muhakkik muhaddislerden oluşmaktadır.²⁶

Özetle, Nevevî'nin ziyâdetü's-sika konusunda temel ölçüt olarak râvinin güvenilirliğini esas aldığı ve sika râvinin rivayetindeki ziyadeyi prensip olarak makbul kabul ettiği anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere ziyâdetü's-sikanın mutlak olarak kabul edilmesi yönündeki yaklaşım Hatîb el-Bağdâdî ile belirginlik kazanmış, sonraki dönemde ise bazı hadis usûlü ve şerh âlimleri tarafından da benimsenerek sürdürülmüştür. Bununla birlikte söz konusu görüşün Hatîb

²³ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref Nevevî, *et-Takrîb ve't-Teyîsîr li-Ma'rifeti Suneni'l-Beşîri'n-Nezir fî Usûli'l-Hadîs*, ed. Muhammed Osmân el-Haşet (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1985), 38,42; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru lhyai't-Türasi'l-Arabî, 1347), 3/17, 5/95, 6/29.

²⁴ Nevevî, *et-Takrîb ve't-Teyîsîr*, 38,42.

²⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 3/17; 5/95; 6/29, 141; 7/40-41; 10/43; 11/81-82, 14/48.

²⁶ Nevevî, *el-Minhâc*, 5/95, 6/141.

el-Bağdâdî gibi hadis ilminde önemli bir otorite tarafından ileri sürülmüş olması, görüşün eleştiriye kapalı olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim ziyâdetü's-sikanın mutlak olarak kabul edilmesi yaklaşımının hadis ilmindeki bazı temel prensiplerle bağdaşmayan yönleri ve çeşitli açmazları bulunmaktadır. Bu sebeple söz konusu yaklaşım sonraki dönem âlimleri tarafından ciddi biçimde tenkit edilmiştir. Takip eden başlıkta, ziyâdetü's-sikanın mutlak olarak kabul edilmesi görüşüne yöneltilen tenkitler ele alınacaktır.

3. Mutlak Kabul Görüşünün Müttekaddim Muhaddislerin Metoduyla İlişkisi

Aynı rivayetin sika râviler vasıtasıyla nakledilen farklı tariklerinde tearuz bulunması durumunda, ziyade içeren rivayetin her durumda ziyâdetü's-sika kapsamında değerlendirilmesi yönündeki prensip, hadis usûlündeki birden fazla temel kaideyle çelişmektedir. Zira bu yaklaşım, öncelikle sika râvilerin rivayetlerinde hata ve yanılma ihtimalinin bulunmadığı şeklinde bir anlayışa yol açmaktadır. Oysa muhakkik muhaddislerin yaklaşımına göre sika râviler de bazı durumlarda hata edebilir ve yanılabilirler. Nitekim muhakkik muhaddisler, nadir de olsa sika râvilerin rivayetlerinde meydana gelen bu tür hataları tespit etmiş ve bunları ortaya koymaya çalışmışlardır. Hadislerde zâhiren sahih görünen ancak sika râvilerin rivayetlerinde meydana gelen bu tür gizli kusurların tespitine yönelik özel bir inceleme alanının ortaya çıkması da bu yaklaşımın bir neticesidir.

Bu çerçevede, bu başlıkta âlimlerin söz konusu prensibe yönelttikleri tenkitler ile bu yaklaşımın hadis tenkidindeki temel prensiplerle çeliştiği durumlar ele alınacaktır. Ziyâdetü's-sikanın mutlak olarak kabul edilmesi görüşüne yönelik en açık tenkitlerden biri İbn Hacer el-Askalânî tarafından ortaya konulmuştur. İbn Hacer, bu yaklaşımı çeşitli yönlerden eleştirmiştir.

İbn Hacer öncelikle Hatîb el-Bağdâdî ve Nevevî gibi âlimlerin, Buhârî ve Müslim'in de içerisinde bulunduğu muhaddislerin çoğunluğunun ziyâdetü's-sikanın mutlak olarak kabul edilmesi görüşünde olduğu yönündeki değerlendirmelerine itiraz etmektedir.

Ona göre söz konusu muhaddisler, rivayetler arasındaki farklılıkları yalnızca ziyâdetü's-sika prensibinden hareketle değerlendirmemiş, aksine her bir rivayet hakkında mevcut olan karineleri dikkate alarak hüküm vermişlerdir. Dolayısıyla onların bazı durumlarda ziyade içeren rivayeti tercih etmeleri, ziyâdetü's-sikanın mutlak olarak kabul edildiğini göstermez.

İbn Hacer'in bu husustaki değerlendirmelerinden biri, Hatîb el-Bağdâdî'den nakledilen ve İbnü's-Salâh tarafından da eserine alınan "لا نكاح إلا بولي" (Velinin izni olmadan nikâh olmaz) hadisine ilişkindir. Söz konusu hadisin rivayet tariklerinin çoğunluğu mürsel olarak nakledilmiştir. Bu tariklerden biri Süfyân es-Sevrî ve Şu'be → Ebû İshâk es-Sebî'î → Ebû Bürde → Hz. Peygamber şeklinde mürsel bir senede sahiptir. Buna karşılık İsrâil b. Yûnus → Ebû İshâk es-Sebî'î → Ebû Bürde → Ebû Mûsâ el-Eş'arî → Hz. Peygamber şeklindeki rivayet muttasıl olarak nakledilmiştir.²⁷

Görüldüğü üzere hadis ilminde önemli bir konuma sahip olan Şu'be b. Haccâc (ö. 160/776) ve Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) söz konusu hadisi mürsel olarak naklederken, İsrâil b. Yûnus (ö. 160/777 [?]) hadisi muttasıl olarak rivayet etmiştir. Böylece aynı hadisin rivayetinde, hadis ilminde otorite kabul edilen iki muhaddisin mürsel rivayeti ile güçlü bir sika ve hadis hâfızı olan İsrâil b. Yûnus'un muttasıl rivayeti arasında tearuz meydana gelmiştir.

Hatîb el-Bağdâdî, İsrâil b. Yûnus'un muttasıl tarikini sahih kabul etmiş ve bu tercihin gerekçelerinden biri olarak ziyâdetü's-sika prensibine işaret etmiştir.²⁸ İbnü's-Salâh da bu değerlendirmeyi Hatîb el-Bağdâdî'den naklederek eserine almış ve söz konusu hadis hakkında Buhârî'nin değerlendirmesine yer vermiştir. Buna göre Buhârî de İsrâil b. Yûnus'un muttasıl tarikini sahih kabul etmiş ve İbnü's-Salâh'ın aktarımına göre Buhârî'nin bu tercihi ziyâdetü's-sika prensibine dayanmaktadır.²⁹

²⁷ Ebû İshâ Muhammed b. İshâ et-Tirmizî, *el-Camiu'l-kebir*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf (Beyrut: Daru Ğarb'ül-İslami, 1998), "Nikah" 9, 2/399-400; Hatîb el-Bağdadi, *el-Kifaye fi 'ilmi'r-rivâye*, 413; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 71.

²⁸ Hatîb el-Bağdadi, *el-Kifaye fi 'ilmi'r-rivâye*, 413.

²⁹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 72.

Ancak İbn Hacer, bu örneğin Buhârî'nin ziyâdetü's-sikayı mutlak bir kaide olarak uyguladığını göstermediğini, aksine Buhârî'nin rivayetler hakkındaki hükmünü mevcut karineleri dikkate alarak verdiğini belirtmekte ve bu hususta İbnü's-Salâh'ı tenkit etmektedir.³⁰

İbn Hacer bu karinelere birinin, Yûnus b. Ebî İshâk ile oğulları İsrâîl ve İshâ'nın hadisi Ebû İshâk'tan muttasıl olarak rivayet etmeleri olduğunu belirtmektedir. Ona göre bir kimsenin ailesinin, onun rivayetlerine dair bilgisi başkalarına nispetle daha özel bir mahiyet taşımaktadır. Bunlara Ebû Avâne, Şerîk en-Nehaî ve Züheyr b. Muâviye de eklenmektedir. Böylece Ebû İshâk'tan rivayette bulunan toplam on râvinin hadisi muttasıl olarak naklettiği görülmektedir. Üstelik bu râvilerin Ebû İshâk'tan hadis aldıkları meclislerin birbirinden farklı olması ve hadisi onun bizzat lafzından işitmiş olmaları, muttasıl rivayeti destekleyen karineler arasında yer almaktadır.³¹

Buna karşılık hadisi mürsel olarak rivayet eden Şu'be ve Süfyân es-Sevrî'nin her ikisi de hadisi Ebû İshâk'tan aynı mecliste almıştır. Nitekim Tirmizî'nin naklettiği rivayette Şu'be, Süfyân es-Sevrî'nin Ebû İshâk'a "Ebû Bürde'nin Resûlullah'ın (s.a.v.) 'Velî olmaksızın nikâh yoktur' buyurduğunu işittiğini söyledin mi?" diye sorduğunu, Ebû İshâk'ın ise "Evet" şeklinde cevap verdiğini aktarmaktadır. Buna göre Şu'be ve Süfyân'ın hadisi aynı mecliste ve arz yoluyla almaları, söz konusu rivayetin diğer tariklerinden farklı bir nitelik taşımaktadır.³²

İbn Hacer'e göre ayrıca bir rivayetin farklı meclislerde alınarak nakledilmesi, tek bir mecliste arz yoluyla alınarak nakledilmesine nispetle rivayetin sıhhatini destekleyen daha güçlü bir karine teşkil edebilir. Bunun yanında, diğer râvilerin sayıca çokluğu da rivayetin korunmuşluğunu destekleyen karinelere biridir. Nitekim İmam Şâfiî'nin "Çok sayıdaki râvinin rivayeti, tek bir râvinin rivayetinden daha sağlam bir muhafazaya delâlet eder" şeklindeki sözü de bu

³⁰ İbn Hacer el-Askalâni, *en-Nüket*, 1/101.

³¹ et-Tirmizî, *el-Camîu'l-kebir*, 2/400.

³² et-Tirmizî, *el-Camîu'l-kebir*, 2/400.

hususu desteklemektedir.³³

Dolayısıyla İbn Hacer'e göre Buhârî'nin bu hadiste muttasıl rivayeti mürsel rivayete tercih etmesi, yalnızca muttasıl tarik içerisinde bulunan ve mürsel tariklerde yer almayan bir ziyadeye dayanmamaktadır. Aksine muttasıl rivayetin lehine bulunan râvi sayısı, rivayetlerin farklı meclislerde alınmış olması ve râvilerin rivayeti doğrudan işitmiş olmaları gibi çeşitli karineler, Buhârî'nin tercihinde belirleyici olmuştur. Bu sebeple söz konusu rivayet, Buhârî'nin ziyâdetü's-sikayı mutlak bir kaide olarak kabul ettiğini gösteren bir delil olarak değerlendirilemez.

İbn Hacer'in rivayete yönelik bu itirazı yerindedir. Zira rivayet, İbn Hacer'in de belirttiği üzere, İsrâîl b. Yûnus'un dedesi Ebû İshâk es-Sebî'î'den bu hadisi birden fazla defa işitmiş olması bakımından ayrıca değerlendirilmelidir. Bunun yanında İsrâîl b. Yûnus'un Ebû İshâk es-Sebî'î'ye, Süfyân es-Sevrî ve Şu'be'ye nispetle daha yakın bir talebe olması da muttasıl rivayetin tercih edilmesini destekleyen karinelerden biridir. Dolayısıyla Buhârî'nin muttasıl rivayeti tercih etmesini yalnızca ziyâdetü's-sika prensibiyle açıklamak, rivayete ilişkin diğer karineleri göz ardı etmek anlamına gelmektedir.

Ziyâdetü's-sika'nın mutlak kabullüğü görüşüne İbn Hacer tarafından yöneltilen bir diğer itiraz, hadis usûlündeki şâz kavramıyla ilişkilidir. Hadis ilminde şâz, genel olarak güvenilir bir râvinin kendisinden daha güvenilir râvi veya râvilere muhalif olarak rivayette bulunması şeklinde tanımlanmaktadır.³⁴ Buna göre sika bir râvinin, karşısındaki sika râvilere muhalefet ederek rivayet ettiği ziyadenin her durumda doğru kabul edilmesi, şâz kavramına ilişkin bu temel anlayışla çelişmektedir. Zira bir râvinin, kendisinden daha güçlü veya sayıca daha fazla sika râvilere muhalefet ederek bir ziyade nakletmesi durumunda, söz konusu rivayetin şâz olma ihtimali ortaya çıkmaktadır.

³³ İbn Hacer el-Askalâni, *en-Nüket*, 2/606-07.

³⁴ Ebû'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalâni, *Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi nuhbeti'l-fiker*, thk. Nureddîn İtr (Dımaşk: Matbaatu's-Sabah, 2000), 72.

İbn Hacer de ziyâdetü'sikanın mutlak olarak kabul edilmesine yönelik değerlendirmesinde bu hususa dikkat çekmektedir. Ona göre sahih ve hasen hadisin şartları arasında şâz olmamanın bulunduğu kabul eden muhaddislerin, diğer taraftan sika râvinin ziyâdesini mutlak olarak kabul etmeleri arasında bir tenakuz bulunmaktadır. Zira şâz, sika bir râvinin kendisinden daha hâfız veya daha güvenilir bir râviye yahut râvilere muhalefeti olarak tanımlanıyorsa, aynı râvinin bu râvilere muhalif olarak naklettiği ziyadenin mutlak biçimde kabul edilmesi mümkün değildir.

İbn Hacer bu hususu özellikle vasl-irsâl tearuzu üzerinden açıklamaktadır. Ona göre ziyâdetü'sikayı mutlak olarak kabul edenlerin, bu prensip gereğince vaslı her durumda irsale tercih etmeleri gerekir. Ancak irsal rivayetini nakleden râviler sayıca daha fazla ve hâfıza bakımından daha güçlü olduklarında, muttasıl rivayeti sırf ziyade ihtiva etmesi sebebiyle yine de tercih etmek mümkün müdür? Bu durumda ya muttasıl rivayetin tercih edilmesi ya da söz konusu rivayetin şâz kabul edilmesi gerekecektir. Dolayısıyla her iki kavramın birlikte kullanılabilmesi için aralarında bir ayırım yapılması veya ortaya çıkan tenakuzun kabul edilmesi gerekmektedir.

İbn Hacer'e göre doğru olan görüş, sika râvinin ziyâdesinin her durumda kabul edilmemesidir. Ona göre fukaha ve usûlcülerden ziyâdetü'sikanın mutlak kabulünü benimseyenlerin bu konudaki yaklaşımları isabetli değildir. Zira ziyadenin kabul edilebilmesi, iki rivayetin şartlarının eşit olması ve rivayetlerden birinin diğerini lafzen veya mânen nefyetmemesi gibi birtakım şartlara bağlıdır. Buna göre sika râvinin rivayet ettiği ziyadenin kabulü, diğer rivayetlerin râvi sayısı, zabt derecesi ve rivayetlerin birbirleriyle olan ilişkileri dikkate alınmaksızın mutlak bir kaide olarak uygulanamaz.³⁵

Sonuç olarak, ziyâdetü'sikanın muhaddisler nezdinde mutlak olarak makbul olduğu yönündeki anlayışın tartışmaya açık olduğu görülmektedir. Zira mütekaddim dönem muhaddislerinin uygulamalarında veya söylemlerinde, sika bir râvinin diğer sika râvilere

³⁵ İbn Hacer el-Askalâni, *en-Nüket*, II/212-13; İbn Hacer el-Askalâni, *Nüzhetü'n-nazar*, 68-69.

muhالیf olarak naklettiğı ziyadenin her durumda kabul edilmesi gerektiğine dair genel ve mutlak bir kaideye rastlanmamaktadır. Nevevî'nin bu yöndeki değerlendirmesinin aksine, Buhârî ve Müslim'in de içerisinde bulunduğı muhaddislerin rivayetler arasındaki tearuzlarda ziyadeyi her durumda tercih etmedikleri ve bazı durumlarda bunun aksine hüküm verdikleri görölmektedir.³⁶ Bu sebeple ziyâdetü's-sikanın mutlak olarak kabul edilmesi yönündeki görüşün muhaddislerin genel yaklaşımı olarak değerlendirilmesi mümkün görünmemektedir.³⁷

Mütekaddim dönem muhaddislerinin ziyâdetü's-sika konusundaki yöntemleri, kabul veya redd hususunda küllî ve mutlak bir kaide uygulamaktan ziyade, her bir rivayetin müstakil olarak incelenmesi esasına dayanmaktadır. Aynı hadisin farklı tarihlerinde ortaya çıkan ziyade veya noksanlıklar, râvilerin adâlet ve zabt durumları, râviler arasındaki hıfz ve zabt farklılıkları, rivayetlerin hangi meclislerde ve ne şekilde alındığı ve diğer tariklerle olan ilişkileri gibi çeşitli karineler dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple aynı râvinin bir rivayeti belirli karineler doğrultusunda kabul edilirken, başka bir rivayette ortaya koyduğu ziyade farklı karineler sebebiyle kabul edilmeyebilmektedir. Dolayısıyla mütekaddim muhaddislerin metodolojisinde ziyâdetü's-sika, her durumda uygulanabilecek küllî bir kaide olmaktan ziyade, rivayetin bütün tariklerinin ve mevcut karinelerin birlikte değerlendirilmesini gerektiren bir mesele olarak ele alınmıştır.³⁸

³⁶ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Müsnedü's-Sahihu'l-muhtasar bi nakli'l-adli ani'l-adli ilâ Rasûlillahi sallallahu aleyhi vesellem*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, ts.), I/6.

³⁷ Hamza Abdullah Melîbârî, *Abkariyyetü'l-imâm Müslim fi tertîbi ehâdisi Müsnedihi's-Sahih*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1418), 62-63.

³⁸ Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs bi şerhi elfiyeti'l-hadis li'l-İrâkî*, thk. Ali Hüseyin Ali (Mısır: Mektebetü's-Sünne, 2003), 1/216-17, 266; Melîbârî, *Abkariyyetü'l-imâm Müslim*, 62-63; Muhammed b. eş-Şeyh Ali b. Adem el-Etyûbî el-Vellevî, *Kurretü 'ayni'l-muhtâc fi şerhi mukaddimeti Sahihi Müslim b. el-Haccâc* (Riyad: Dâru İbnu'l-Cevzî, 1424), I/364; Huzeyfe el-Hatîb, *Menhecü'l-İmâm Müslim fi't-ta'lîl fi'l-Cami'i's-Sahih* (Amman: el-Camiatu'l-Ürdüniyye, Doktora Tezi, 2010), 57; Suicmez, "Ziyâdâtü's-Sikât", 140; Elif Sönmez, *Mevkuf Hadisin Merfû Rivayet Edilmesi ile İlgili Müslim'e Yöneltilen Eleştiriler (Tetebbu Özelinde)* (İstanbul : İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 87.

Hatîb el-Bağdâdî ile ziyâdetü'sikanın mutlak olarak kabul edilmesi yönündeki anlayış, zamanla bazı alimler nezdinde muhaddislerin genel yöntemi şeklinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Ancak Hatîb el-Bağdâdî'nin bu görüşü muhaddislerin uygulamalarından hareketle ortaya koyduğu açıkça tespit edilemediğine göre, söz konusu anlayışın hangi kaynağa dayandığı ve Hatîb'in bu görüşe hangi yollarla ulaştığı meselesi önem kazanmaktadır. Takip eden başlıkta, ziyâdetü'sikanın mutlak kabulü anlayışının kökeni ve Hatîb el-Bağdâdî'nin bu görüşü hangi kaynaklardan hareketle ortaya koymuş olabileceği incelenecektir.

4. Ziyâdetü's-Sikanın Mutlak Kabulü Anlayışının Kökeni

Muhaddislerin ziyâdetü'sika anlayışı ile fukahâ ve usûlcülerin bu konudaki yaklaşımları birbirinden farklıdır. Mütেকaddim dönem muhaddislerinin uygulamalarında ziyâdetü'sikanın, rivayetler arasında meydana gelen tearuzlarda her durumda uygulanabilecek küllî bir kaide olarak ele alınmadığı görülmektedir. Muhaddisler, ziyadeli rivayeti değerlendirirken râvinin sika olması yanında rivayetlerin farklı tariklerini, râvilerin zabt derecelerini, rivayetlerin nakledildiği meclisleri ve diğer tariklerle olan ilişkilerini dikkate almışlardır. Bu sebeple ziyadeyi nakleden râvinin sika olması, rivayetin kabulünü gerektiren karinelerden biri olmakla birlikte tek başına belirleyici bir ölçüt olarak görülmemiştir.

Buna karşılık fukahâ ve usûlcüler, ziyâdetü'sika meselesini daha ziyade râvinin adâlet vasfı üzerinden ele almışlardır. Onlara göre adâlet sahibi bir râvinin diğer râvilerin nakletmediği bir ziyadeyi rivayet etmesi hâlinde, söz konusu ziyadenin kabul edilmesi gerekir. Dolayısıyla fukahâ ve usûlcülerin yaklaşımında râvinin adâlet sahibi olması, rivayetteki ziyadenin kabulü bakımından temel bir ölçüt olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım, rivayetler arasında tearuz meydana geldiğinde adâlet sahibi râvinin naklettiği ziyadeli rivayetin esas alınmasını ve bu ziyadenin reddedilmesi için ayrıca bir gerekçenin bulunmasını gerektirmektedir.³⁹

Bu noktada, Hatîb el-Bağdâdî'nin muhaddislere yaptığı söz

³⁹ İbn Hacer el-Askalâni, *en-Nüket*, 1/115.

konusu nispetin, fukahâ ve usûlcülerin ziyâdetü'sika konusundaki yaklaşımının muhaddislerin yöntemine aktarılması sonucunda ortaya çıkmış olabileceği ihtimali üzerinde durulabilir. Zira fukahâ ve usûlcüler tarafından ortaya konulan “adâlet sahibi râvinin ziyadesinin kabul edilmesi” şeklindeki yaklaşım, Hatîb'in ziyâdetü'sika'nın mutlak olarak kabul edilmesi yönündeki anlayışıyla önemli ölçüde örtüşmektedir. Buna göre Hatîb el-Bağdâdî'nin, fukahâ ve usûlcüler arasında yerleşmiş olan bu prensibi muhaddislerin uygulamalarına teşmil ederek onların da aynı görüşte olduklarını kabul etmiş olması mümkündür.⁴⁰

Nitekim İbn Hacer el-Askalânî, ziyâdetü'sika meselesini ele alırken bu iki yaklaşım arasındaki farklılığa dikkat çekmekte ve sika râvinin ziyadesinin mutlak olarak kabul edilmesi şeklindeki anlayışın fukahâ ve usûlcülerin ifadelerinden hareketle ortaya çıktığına işaret etmektedir.⁴¹

Sonuç

Bu çalışmada, hadis usûlünün önemli meselelerinden biri olan ziyâdetü's-sikanın mutlak olarak kabul edilmesi anlayışı ele alınmış ve söz konusu yaklaşımın mütekaddim muhaddislerin rivayet değerlendirme yöntemindeki karşılığı incelenmiştir. Bu çerçevede öncelikle ziyâdetü'sikanın mahiyeti ve kapsamı ortaya konulmuş, ardından sika râvinin rivayet ettiği ziyadenin mutlak olarak kabul edilmesi gerektiğini savunan yaklaşımın tarihî seyri ve temellendirilmesi ele alınmıştır. Bu yaklaşımın özellikle Hatîb el-Bağdâdî ile belirginlik kazandığı ve sistematik bir kaide hâline getirildiği görülmüştür. Hatîb el-Bağdâdî, sika râvinin diğer sika râvilerin rivayet etmediği bir ziyadeyi nakletmesini esas itibarıyla kabul etmiş ve bu görüşü muhaddisler ile fakihlerin çoğunluğuna nispet etmiştir. Daha sonraki dönemde özellikle Nevevî tarafından da benimsenen bu anlayış, ziyâdetü'sikanın mutlak kabulü şeklinde hadis usûlü

⁴⁰ Melibârî, “Ziyâdetü's-sika fî kütübi mustalahi'l-hadîs: Mukaddimetü İbnü's-Salâh ve mâ ba'dehâ: Dirâse nakdiyye”, 76.

⁴¹ İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket*, II/212-13; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar*, 68-69.

literatüründe daha belirgin bir yer edinmiştir.

Bununla birlikte mütekaddim muhaddislerin rivayetlere ilişkin uygulamaları incelendiğinde, sika râvinin diğer sika râvilere muhalif olarak naklettiği ziyadenin her durumda kabul edilmesini öngören küllî ve mutlak bir kaidenin bulunmadığı görülmüştür. Özellikle vasl-irsâl ve ref'-vakf tearuzları üzerinden yapılan incelemeler, mütekaddim muhaddislerin rivayetler arasında tercih yaparken yalnızca ziyadenin varlığına veya râvinin sika oluşuna dayanmadıklarını ortaya koymaktadır. Aksine onlar, her bir rivayeti kendi şartları içerisinde değerlendirmiş; râvilerin hıfz ve zabt derecelerini, râvilerin birbirlerine ve şeyhlerine olan yakınlıklarını, rivayetlerin farklı meclislerde veya aynı mecliste alınmış olmasını, râvilerin rivayet yollarının çokluğunu ve rivayeti destekleyen yahut zayıflatan diğer unsurları birlikte dikkate almışlardır. Bu sebeple mütekaddim muhaddislerin uygulamalarında bazen ziyadeyi içeren rivayet tercih edilirken bazen de ziyade içermeyen rivayetin mahfûz kabul edildiği görülmektedir.

Bu durum, mütekaddim muhaddislerin ziyâdetü'sikayı reddettikleri anlamına gelmemektedir. Aksine onların uygulamalarında, rivayetteki ziyadenin hadisin aslından olduğuna dair yeterli karineler bulunduğu söz konusu ziyadenin kabul edildiği ve rivayetin bu ziyadeyle birlikte sahih kabul edildiği görülmektedir. Dolayısıyla mütekaddim muhaddislerin yaklaşımında asıl mesele, sika râvinin ziyadesinin bulunması değil, bu ziyadenin rivayetin aslından olduğunu destekleyen karinelerin mevcut olup olmadığıdır. Bu yönüyle ziyâdetü'sika, onlar açısından her durumda uygulanabilecek bağımsız ve küllî bir kaide olmaktan ziyade, rivayetin bütün tariklerinin ve onları çevreleyen karinelerin birlikte değerlendirilmesini gerektiren bir tenkit meselesidir.

Çalışmada ayrıca Hatîb el-Bağdâdî'nin mutlak kabul anlayışının mütekaddim muhaddislerin uygulamalarından doğrudan ve açık biçimde çıkarıldığına dair yeterli bir delil bulunmadığı görülmüştür. Bu bakımdan Hatîb'in "muhaddislerin çoğunluğu" şeklindeki nispetinin tarihî dayanağının ayrıca sorgulanması gerekmektedir. Özellikle muhaddislerin vasl-irsâl ve ref'-vakf tearuzlarındaki

uygulamaları ile fakih ve usûlcülerin bu tür farklılıkları ziyâdetü's-sika kapsamında değerlendirmeleri arasındaki ayrım, iki yaklaşımın birbirinden farklı olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan Hatîb el-Bağdâdî'nin ziyâdetü's-sikanın mutlak kabulünü muhaddislerin çoğunluğuna nispet etmesi, mütekaddim muhaddislerin fiilî uygulamalarından ziyade sonraki dönemde fıkıh ve usûl literatüründe belirginleşen teorik yaklaşımın hadis usûlüne taşınması ve sistematik bir kaide hâline getirilmesiyle ilişkili görünmektedir. Bununla birlikte bu etkinin doğrudan ve tek yönlü bir aktarım şeklinde gerçekleştiğini kesin olarak söylemek yerine, söz konusu yaklaşımın farklı ilim çevreleri arasındaki etkileşim içerisinde hadis usûlünde belirginleştiğini ifade etmek daha ihtiyatlıdır.

Nitekim Hatîb el-Bağdâdî sonrasında bu yaklaşımın bazı hadis usûlü ve şerh âlimleri tarafından benimsenerek sürdürüldüğü görülmekle birlikte, sonraki dönemde bu anlayışa yönelik önemli tenkitler de ortaya çıkmıştır. İbn Hacer el-Askalânî, özellikle Buhârî ve Müslim gibi münekkit muhaddislerin rivayetler arasındaki farklılıkları yalnızca ziyâdetü's-sika kaidesiyle açıklamadıklarını, aksine rivayetleri çevreleyen çeşitli karineleri dikkate aldıklarını vurgulamıştır. Böylece sonraki dönem hadis âlimleri içerisinde de ziyâdetü's-sikanın mutlak kabulünü sorgulayan ve mütekaddim muhaddislerin tenkit pratiğinin daha ihtiyatlı ve karîne merkezli olduğunu ortaya koyan bir yaklaşımın bulunduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, ziyâdetü's-sikanın mutlak olarak kabul edilmesi anlayışının mütekaddim muhaddislerin genel ve yerleşik yöntemi olarak değerlendirilmesi mümkün görünmemektedir. Mütekaddim muhaddislerin metodolojisinde belirleyici olan, sika râvinin ziyadesini kategorik olarak kabul veya reddetmek değil, rivayetin bütün tariklerini ve bu tariklerdeki râvilerin durumlarını karşılaştırarak mevcut karineler doğrultusunda hükme varmaktır. Bu sebeple ziyâdetü's-sika meselesinde isabetli yaklaşım, önceden belirlenmiş küllî bir kaideyi her rivayete uygulamak yerine, her bir rivayeti kendi şartları ve tarik bütünlüğü içerisinde değerlendirmektir. Bu yaklaşım, hem mütekaddim muhaddislerin fiilî tenkit uygulamalarıyla hem de hadis ilminde illet ve tercih araştırmalarının temel

yöntemiyle daha fazla uyum arz etmektedir.

Kaynaklar

- Aydın, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016.
- Habbâs, Muhammed b. Avaz el-. “Ziyâdetü’s-sika ‘inde’l-muhaddisîn beyne’l-mütekaddimîn ve’l-müteahhirîn”. *Havliyyetü Külliyyeti’l-Muallimîn fî Ebâ 12* (2008), 117-146.
- Hatîb el-Bağdadi, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit. *el-Kıfaye fî ‘ilmi’r-rivâye*. thk. Ebu Abdullah es-Sûrkîyy - İbrahim Hamdi el-Medenî. Medine: el-Mektebetü’l-İlmiyye, ts.
- Huzeyfe el-Hatîb. *Menhecü’l-İmâm Müslim fî’t-ta’lîl fî’l-Cami’i’s-Sahîh*. Amman: el-Camiatu’l-Ürdüniyye, Doktora Tezi, 2010.
- İbn Hacer el-Askalâni, Ebü’l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *en-Nüket alâ kitâbi ibni’s-Salâh*. thk. Rabi’ b. Hâdî Umeyr el-Medhalî. Medine: İmadetü’l-Bahsi’l-İlmiyyi bi’l-Câmiati’l-İslamiyye, 1984.
- İbn Hacer el-Askalâni, Ebü’l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Nüzhetü’n-nazar fî tavzîhi nuhbeti’l-fiker*. thk. Nureddîn İtr. Dımaşk: Matbaatu’s-Sabah, 2000.
- İbnü’s-Salâh, Osman b. Abdurrahman. *Ma’rifetu envâi ulûmi’l-hadîs*. thk. Nureddin İtr. Suriye: Daru’l-Fikr, 1986.
- Karacabey, Salih. “Farklı Açılardan Hadiste Ziyâde Meselesi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2003), 105-134.
- Karacabey, Salih. “Ziyâdetü’s-Sika”. *DİA*. 44/486-487. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 2013.
- Melibârî, Hamza Abdullah. *Abkariyyetü’l-imâm Müslim fî tertîbi ehâdisi Müsnedihi’s-Sahîh*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1418.
- Melibârî, Hamza Abdullah. *Ziyadetü’s-sikâti fî kütübi mustalahi’l-hadîs (Dirâsetün Mevdûiyyetün Nakdiyyetün)*. Mülteka Ehli’l-hadîs, 1425.
- Melibârî, Hamza b. Abdullah. “Ziyâdetü’s-sika fî kütübi mustalahi’l-hadîs: Mukaddimetü İbnü’s-Salâh ve mâ ba’dehâ: Dirâse nakdiyye”. *Mecelletü’ş-Şerîa ve’d-dirâsâti’l-İslâmiyye* 17/50 (2002), 71-114. <https://doi.org/10.34120/0378-017-050-003>

- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Müsnedü's-Sahîhu'l-muhtasar bi nakli'l-adli ani'l-adli ilâ Rasûlillahi sallallahu aleyhi vesellem*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *et-Takrîb ve't-Teyisîr li-Ma'rifeti Suneni'l-Beşîri'n-Nezîr fî Usûli'l-Hadîs*. ed. Muhammed Osmân el-Haşet. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. Basım, 1985.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1. Basım, 1347.
- Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahman es-. *Fethu'l-muğîs bi şerhi elfiyeti'l-hadîs li'l-İrâkî*. thk. Ali Hüseyin Ali. Mısır: Mek-tebetü's-Sünne, 1. Basım, 2003.
- Sönmez, Elif. *Mevkuf Hadisin Merfû Rivayet Edilmesi ile İlgili Müslim'e Yöneltilen Eleştiriler (Tettebbü Özelinde)*. İstanbul : İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Suiçmez, Yusuf. *Sikanın Ziyadesi (Ziyâdetü's-Sika)*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Suiçmez, Yusuf. "Ziyâdetü's-Sikât". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 11/1 (2013), 113-140.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa et-. *el-Camiu'l-kebir*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. Beyrut: Daru Ğarb'il-İslami, 1998.
- Vellvî, Muhammed b. eş-Şeyh Ali b. Adem el-Etyûbî el-. *Kurretu 'ayni'l-muhtâc fî şerhi mukaddîmeti Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. Riyad: Dâru İbnu'l-Cevzî, 1. Basım, 1424.